

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบสุขภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับการรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งสอดคล้องกับสภาพปัญหาของพื้นที่ตำบลบางกะไชย อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ด้วยพื้นที่ตำบลบางกะไชยมีทั้งสิ้น 29.80 ตารางกิโลเมตร หรือ 18,625 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเล พื้นดินจะเป็นที่ลุ่มหรือหล่มดินทรายและป่าชายเลนน้ำเค็ม ในอดีตใช้เป็นที่นาข้าว ปัจจุบันเป็นนากุ้ง บ่อปลาเก่า

เพชรรัตน์ เจริญศร (2549) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าชายเลนและนากุ้งบริเวณชายฝั่งทะเลของจังหวัดจันทบุรี โดยใช้ภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT 5 TM ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2534 - 2549 พบว่าพื้นที่ป่าชายเลนและนากุ้งมีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้าม นั่นคือเมื่อพื้นที่นากุ้งเพิ่มขึ้นจะส่งผลให้พื้นที่ป่าชายเลนลดลง พื้นที่ป่าชายเลนบางกะไชยได้ประกาศตามกฎกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ฉบับที่ 44 พ.ศ. 2502 เป็นป่าสงวนแห่งชาติจำนวน 9,187.50 ไร่ หรือครึ่งหนึ่งของพื้นที่ตำบลบางกะไชย

สืบเนื่องจากปี 2548 โครงการวิจัยและพัฒนาศักยภาพของคนจนเพื่อแก้ไขความยากจนแบบบูรณาการ กรณีศึกษา ตำบลบางกะไชย อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ได้ดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักคณะกรรมการการอุดมศึกษา การดำเนินโครงการวิจัยนี้ดำเนินการบนพื้นฐานของการเรียนรู้ คิดร่วมกันระหว่างชุมชน สถาบันการศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ ภายใต้การตระหนักถึงการร่อยหรอของทรัพยากรสัตว์น้ำสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย วิถีชีวิตเคยอาศัยการทำอาชีพประมงชายฝั่งแบบพออยู่พอกินเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เกิดการทำนากุ้งซึ่งลงทุนระยะสั้นได้ผลตอบแทนเร็ว การประมงเรือพาณิชย์ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่มองเห็นปัญหาและเดือดร้อนจากการเปลี่ยนแปลงร่วมกับนักวิจัยจึงได้ผลักดันให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกัน คือ ชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวบางกะไชยซึ่งจากการศึกษาดูงานกลับมาได้ทำกิจกรรมอนุรักษ์ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านคือบ้านปลาและซั้ง บ้านปลาทำด้วยลูกยางรถยนต์ใส่ปูนซีเมนต์ซึ่งทำจากไม้ไผ่มาทำเป็นท่อน บ้านปลาและซั้งได้นำไปทิ้งในท้องทะเล ตามจุดที่กำหนดไว้เพื่อให้ปลาเล็กปลาน้อยมาหลบอาศัยอยู่สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้อ่าวบางกะไชยได้ในระดับหนึ่ง

จากการปรึกษาหารือกับองค์การบริหารส่วนตำบลบางกะไชย องค์การบริหารส่วนตำบล ตะกาดเจ้าและชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวบางกะไชยได้เห็นพ้องต้องกันว่าการฟื้นฟูความสมบูรณ์ ของทรัพยากรธรรมชาติอ่าวบางกะไชยได้อย่างแท้จริงและยั่งยืนนั้น สมควรที่จะกลับมาพัฒนาฟื้นฟู ป่าชายเลนโดยเฉพาะป่าแสม องค์การบริหารส่วนตำบลบางกะไชยและองค์การบริหารส่วนตำบล ตะกาดเจ้าจะได้กำเริบธรรมชาติที่จะลดการกัดเซาะพังทลายของดินริมตลิ่ง ชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟู อ่าวบางกะไชยและชาวบ้านมองเห็นถึงการเข้ามาหากินริมชายฝั่งที่จะกลับมาอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้อง ออกเรือไปหากินไกล ๆ อันจะนำไปสู่การเพิ่มคุณภาพชีวิตสร้างความอบอุ่นใจของสมาชิกใน ครอบครัว

ปัญหาการลดลงของป่าชายเลนอ่าวบางกะไชยหากมิได้รับการแก้ไขหรือเยียวยา จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องแล้วจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในภาพรวมได้ เพราะป่าชายเลนมีมากใน ภาคตะวันออกและภาคใต้ของประเทศไทย

สุวลักษณ์ นาทีกาญจนลาภ (2534) ชี้ว่า ป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศชายฝั่งที่มีคุณค่า มหาศาล เป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์นานาชนิด ป่าชายเลนจึงให้ประโยชน์แก่ มนุษย์มากมายทั้งในด้านพลังงานและทรัพยากรใช้สอย ตลอดจนเป็นแหล่งผลิตอาหารโปรตีนที่ สำคัญ เนื่องจากป่าชายเลนเป็นที่วางไข่ แหล่งอาหารและเจริญเติบโตของสัตว์น้ำเศรษฐกิจนานา ชนิด นอกจากนั้นการที่ป่าชายเลนปรากฏอยู่ตามที่ราบชายฝั่งทะเลและปากแม่น้ำแนวป่าชายเลน จะช่วยบรรเทาความเร็วของกระแสน้ำลง ทำให้ตะกอนดินที่พัดมากับกระแสน้ำตกตะกอนทับถมเกิด แผ่นดินงอกงามออกมา จึงอาจกล่าวได้ว่าป่าชายเลนช่วยเพิ่มพื้นที่ชายฝั่งทะเล

ดังนั้น การกลับมาทบทวนให้ชุมชนตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของป่าชายเลน ทำอย่างไรที่จะให้ป่าชายเลน โดยเฉพาะป่าแสมยังคงอยู่และเพิ่มปริมาณ ทำอย่างไรที่จะทำให้เกิด การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติด้วยจิตสาธารณะหรือจิตอาสาโดยเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ใน บริเวณพื้นที่ป่าชายเลน ซึ่งเป็นการนำนโยบายของรัฐบาลไปปฏิบัติ ตามคำแถลงนโยบายของ คณะรัฐมนตรี นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี แถลงต่อรัฐสภา 29 ธันวาคม 2551 นโยบาย ที่ 5 นโยบายที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า ทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรธรณี ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งรวมทั้งฟื้นฟู อุทยานทางทะเลอย่างเป็นระบบ

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี ได้กำหนดปรัชญาไว้ว่า เป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและกำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพ พรรณีเป็นมหาวิทยาลัยแห่งการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการผลิตบัณฑิตและบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาสากลเพื่อการพัฒนาสังคมให้เข้มแข็งและยั่งยืน การที่นโยบายคุ้มครองและอนุรักษ์ ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งจะเกิดผลในทางปฏิบัติได้นั้นนอกจากกฎหมายและการปฏิบัติทาง

ของเจ้าหน้าที่รัฐบาลแล้ว ความร่วมมือจากชุมชนโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีความสำคัญยิ่ง ดังนั้นประเด็นสำคัญของโครงการการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนฐานราก กรณีศึกษา การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอ่าวบางกะไชยด้วยป่าแสม คือ การทำอย่างไรที่จะให้ชุมชนตระหนักและเห็นความสำคัญของป่าชายเลนอันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน

2.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสาเหตุและผลกระทบของการลดลงของป่าชายเลนอ่าวบางกะไชย
2. เพื่อศึกษารูปแบบวิธีการและการถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนฐานรากที่เหมาะสมในการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าแสมของอ่าวบางกะไชยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้าน
3. เพื่อศึกษาแนวทางเพิ่มศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลบางกะไชยและองค์การบริหารส่วนตำบลตะกาดแก้วกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. เพื่อศึกษาลักษณะการนำนโยบายไปปฏิบัติโดยองค์การชุมชนโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.3 ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา/ตัวแปร
เนื้อหาในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย การวิจัยและนวัตกรรมเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชนฐานราก กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอ่าวบางกะไชยด้วยป่าแสมยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาชาวบ้าน
2. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ จำนวนครัวเรือนขององค์การบริหารส่วนตำบลบางกะไชย อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรีและจำนวนครัวเรือนขององค์การบริหารส่วนตำบลตะกาดแก้ว อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

3. กลุ่มตัวอย่าง

จำนวนสมาชิกทั้งหมดของชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวบางกะไชยและเครือข่าย

ที่	ชื่อกลุ่ม	จำนวนสมาชิก (คน)	ที่ตั้ง
1	กองทุนส่งเสริมเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งรายย่อย	10	บ้านแหลมสิงห์ หมู่ที่ 1
2	ผู้เลี้ยงกุ้งรายย่อย	10	บ้านแหลมสิงห์ หมู่ที่ 1
3	ผู้เลี้ยงปลา	10	บ้านแหลมสิงห์ หมู่ที่ 1
4	ผู้ค้ารายย่อย	5	บ้านแหลมสิงห์ หมู่ที่ 1
5	ผู้เลี้ยงปลาบ้านคลองปลาตุ๊ก	10	บ้านคลองปลาตุ๊กหมู่ที่ 3
6	เกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ด	9	บ้านคลองปลาตุ๊กหมู่ที่ 3
7	เกษตรกรเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำบางกะไชย	10	บ้านคลองปลาตุ๊กหมู่ที่ 3
8	แปรรูปอาหารทะเล	10	บ้านคลองปลาตุ๊กหมู่ที่ 3
9	เลี้ยงปลากะพงตอนบนหมู่ 3	5	บ้านคลองปลาตุ๊กหมู่ที่ 3
10	เลี้ยงปลากะพงหมู่ 3	10	บ้านคลองปลาตุ๊กหมู่ที่ 3
11	เลี้ยงปลาเก๋าตอนล่างหมู่ 3	7	บ้านคลองปลาตุ๊กหมู่ที่ 3
12	ผู้เลี้ยงปลา หมู่ 4-5	10	บ้านบางกะไชยหมู่ที่ 4
13	ผู้เลี้ยงปลาในพงหมู่ 4	10	บ้านบางกะไชยหมู่ที่ 4
14	เกษตรกรผู้เลี้ยงปู	5	บ้านบางกะไชยหมู่ที่ 4
15	ประมงชายฝั่ง	10	บ้านบางกะไชยหมู่ที่ 6
16	เลี้ยงปลาบ้านกะไชย	9	บ้านบางกะไชยหมู่ที่ 6
17	อนุรักษ์และฟื้นฟูอ่าวบางกะไชย	5	บ้านบางกะไชยหมู่ที่ 6
18	เพาะเลี้ยงลูกหอยนางรม	10	บ้านหัวเขาหมู่ที่ 8
19	เลี้ยงปลาบ้านอ่าวหมู	10	บ้านอ่าวหมูหมู่ที่ 9
20	ออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านอ่าวหมู	10	บ้านอ่าวหมูหมู่ที่ 9
21	ธนาคารชุมชนบางกะไชย	900	บ้านบางกะไชยหมู่ที่ 4
รวม 21			

ตารางที่ 1.1 แสดงกลุ่มอาชีพ/กลุ่มวิสาหกิจของชุมชน

ที่มา แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบปี 2554 – 2558 องค์การบริหารส่วนตำบลบางกะไชย

4. ขอบเขตด้านสถานที่

- 4.1 พื้นที่ตำบลบางกะไชย อำเภอแหลมสิงห์
- 4.2 ตำบลตะกาดเจ้า อำเภอท่าใหม่ (อ่าวเดียวกัน)

5. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ตั้งแต่ 1 มิถุนายน 2554 ถึง 31 พฤษภาคม 2555

4. คำนียามเชิงปฏิบัติการ

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยมุ่งเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากฝ่ายต่าง ๆ ให้ชาวบ้านมีโอกาสในการพิจารณา และทำความเข้าใจชุมชนของตนเป็นกระบวนการที่ปลูกให้ชาวบ้านตื่นตัวให้มีความมั่นใจภาคภูมิใจ และเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง

2. การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอ่าวบางกะไชย หมายถึง การดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่บริเวณอ่าวบางกะไชย อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ของชมรมอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรอ่าวบางกะไชยและเครือข่ายซึ่งเป็นการรวมกลุ่มองค์กรชุมชนของ ผู้ทำประมงพื้นบ้านในเขตพื้นที่ตำบลบางกะไชยและตำบลตะกาดเจ้า อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติรอบอ่าวบางกะไชย ให้มีความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน

3. ป่าแสม หมายถึง ป่าชายเลนที่เต็มไปด้วยต้นแสม แสมเป็นพืชที่ขึ้นตามบริเวณชายฝั่งทะเลและมีน้ำทะเลท่วมถึง แสมมี 3 ชนิด คือ แสมขาว แสมดำ แสมทะเล ลักษณะทั่วไปของต้นแสมประกอบด้วยใบ บริเวณเซลล์ผิวในมีผนังหนาเป็นแผ่น มีปากใบ (Stoma) ที่ผิวใบ ด้านล่างป้องกันการระเหยของน้ำ แสมเป็นพืชที่สำคัญของป่าชายเลนซึ่งป่าชายเลนเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำเป็นฉากกำบังป้องกันพายุคลื่นลมกัดเซาะชายฝั่งนอกจากนี้แสมยังมีประโยชน์ทางสมุนไพรด้วย

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดกลไกความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาป่าชายเลนลดลงของอ่าวบางกะไชย ด้วยการวิจัยในรูปแบบเครือข่ายและการถ่ายทอดความรู้เทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้านสู่คนรุ่นหลัง เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. ทราบสาเหตุและผลกระทบของการลดลงของป่าชายเลนอ่าวบางกะไชย

3. องค์การบริหารส่วนตำบลบางกะไชย องค์การบริหารส่วนตำบลตะกาดเจ้าได้เพิ่มศักยภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4. เกิดการน่านโยบายไปปฏิบัติโดยองค์กรชุมชนโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และภูมิปัญญาชาวบ้าน

5. ประชาชนในอ่าวบางกะไชยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

6. เกิดเครือข่ายประชาสังคมกว้างขวางขึ้น

7. เกิดระบบถ่ายโอนองค์ความรู้ เทคโนโลยี ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นประโยชน์ ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากและขยายผลไปยังชุมชนที่มีปัญหาใกล้เคียงกันได้ชัดเจนเป็นรูปธรรม